ARCHEOLOGIE IN LIMBURG

64

juli
1995

Hoofdredacteur: W. Dijkman / Uitgave: Archeologische Vereniging Limburg / Redactieadres: Koning Clovisstraat 53, 6226 AE Maastricht / Telefoon: 043 - 621466 / 043 - 292316

Voorzitter AVL: J.M. Prakken / Secretariaat AVL: Mussenberg 40, 6005 LD Weert / Giro: 3480900 t.n.v. Archeologische Vereniging Limburg / Prijs per nummer: ƒ 5,00

De Vroege Middeleeuwen in het Maasdal

R.H.P. Proos

Inleiding

Begin april dit jaar is, in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam (Instituut voor Prae- en Protohistorie) en de Vrije Universiteit (Arch. Instituut), bij de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek een op het Limburgse en Oost-Brabantse Maasdal gericht onderzoeksproject van start gegaan. Het onderzoek, dat zich richt op de relatie tussen mens en landschap in de periode 350 - 1050 AD, wordt gefinancierd door NWO (Ned. organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek) en uitgevoerd door ondergetekende. Het onderzoek beoogt, d.m.v. het combineren van archeologische, bodemkundige en andere gegevens, een beeld te schetsen van de dynamische processen die ten grondslag lagen aan de voorname rol, die het Maasdal bij de creatie en de vorming van de (laat-middeleeuwse) Nederlanden gespeeld heeft.

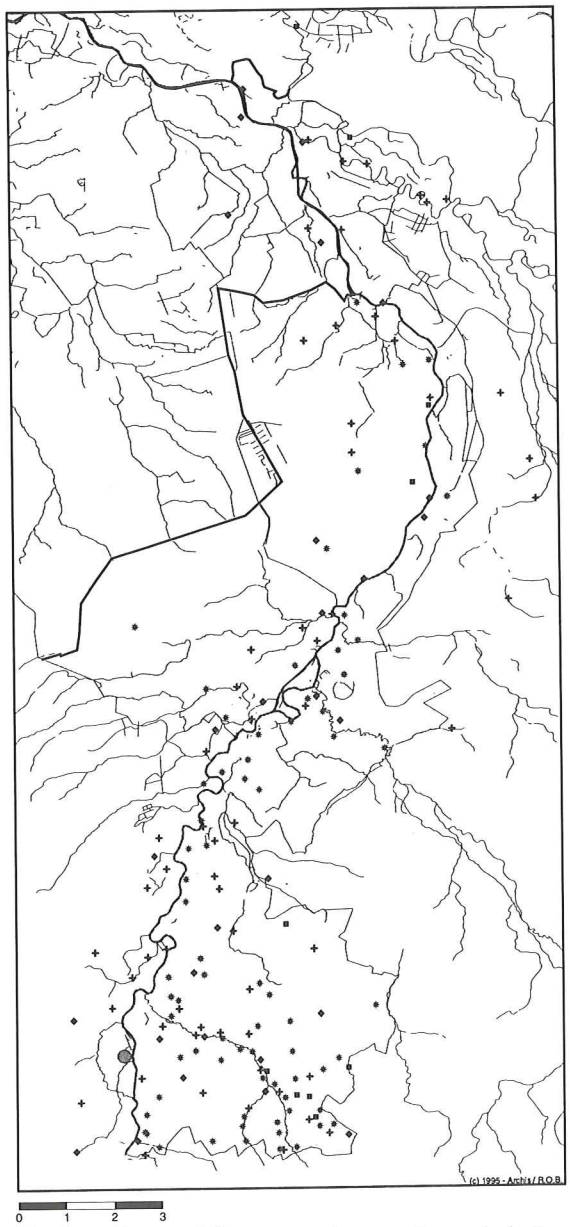

*Fig. 1: Verspreiding van oude naamtypen in het Maasdal. Schaal 1:500.000. ◆ = namen vóór-Romeinse of Romeinse oorsprong; ■ = "villa"-namen; + = namen met een "-heem" of "-ingen" uitgang; * = overige vóór 1000 te dateren toponymen.*

Als we gaan kijken naar de sociaal/maatschappelijke structuur van vroeg-middeleeuws Nederland dan lijkt deze voor een groot deel bepaald te zijn door de ontwikkelingen binnen de Frankische koninkrijken tijdens de late 6e en de vroege 7e eeuw. Het huidige grondgebied van ons land werd in de loop van de 7e en de 8e eeuw grotendeels in dit voortdurend expanderende machtsgebied opgenomen, waarbij de mogelijkheid van min of meer regelmatige contacten tussen bepaalde delen van ons land (oostelijk rivierengebied, Maasdal) en de Merovingische kernregio's (Neustrië, Austrasië) voor de vroege zesde eeuw, misschien zelfs nog eerder, bepaald niet zijn uit te sluiten.

Historisch en archeologisch onderzoek in Zuid-Nederland heeft met name het belang en de invloed van Austrasië (een gebied ruwweg bestaande uit de Ardennen, de Eifel en de landstreken langs de Maas tussen Namen en Luik) aangetoond. Hier lag aan het begin van de zevende eeuw

een secundair, opkomend machtscentrum, in toenemende mate onafhankelijk van het centrale koninklijke gezag in Noord-Frankrijk (Neustrië).
De invloed, cultureel zowel als politiek, van dit gebied op Zuid- en Midden-Nederland breidde zich in de loop van de zevende eeuw sterk uit en leidde tegen het einde van die eeuw uiteindelijk tot een machtstrijd tussen Friezen en Franken. Een deel van dit proces is in Noord-Brabant en het Maas-Demer-Schelde gebied door Theuws (1986-1988) en Verwers (1973-1989) in kaart gebracht en geanalyseerd. In Duitsland deed Siegmund (1989) hetzelfde voor het aangrenzende gebied. Kort en bondig gezegd onderscheiden deze onderzoekers onafhankelijk van elkaar een kolonisatiefase in het laatste kwart van de zesde eeuw, die vanuit het zuiden in gang gezet wordt. Omstreeks het midden van de zevende eeuw ziet Theuws de aanvang van een nieuwe fase waarbij het gebied geïntegreerd wordt in het Frankische rijk, met name Austrasië. Deze ontwikkeling is rond 700 voltooid.

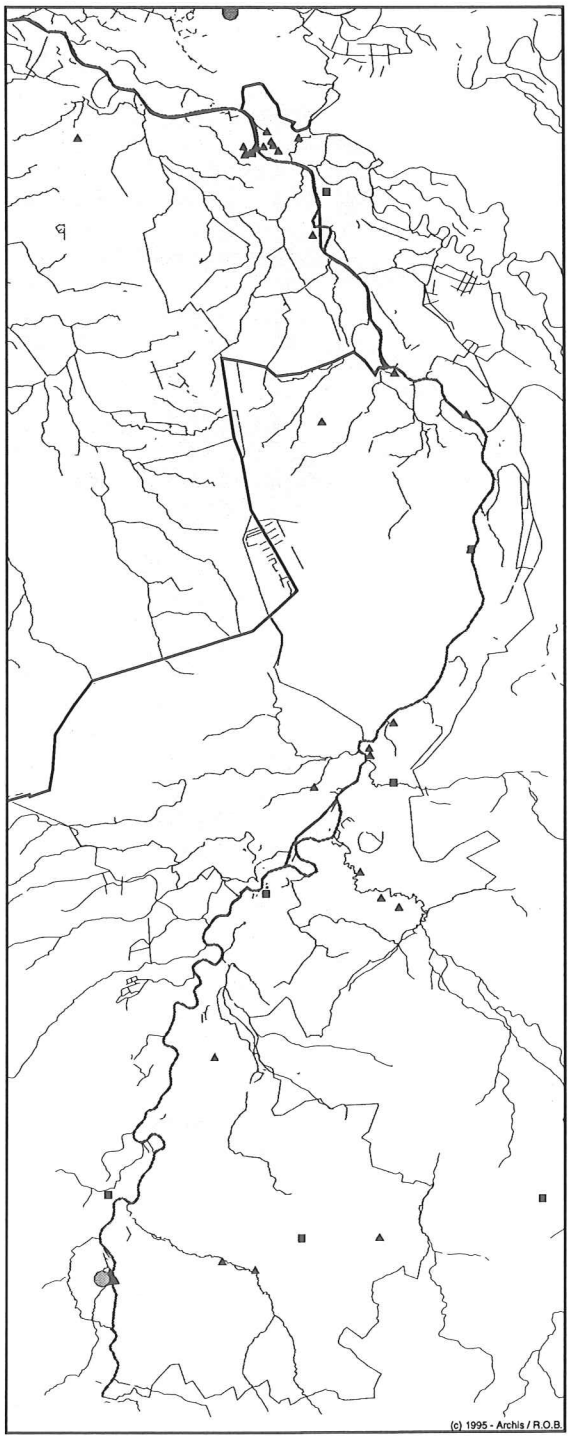

Fig. 2: Verspreiding van alle tot nu nog toe bekende vroeg-middeleeuwse nederzettingen in het Maasdal. Schaal 1:500.000. ■ = gepubliseerde vindplaatsen.

Het lijkt er echter op dat zowel het oostelijke rivierengebied als de Maasvallei een volledig anderssoortige relatie met Austrasië hadden dan bijv. de Kempen. In het stroomgebied van de Rijn en de Maas zijn oudere en intensievere contacten met Austrasië aanwezig dan in Noord-Brabant; op een aantal plaatsen langs de Maas (zoals Maastricht en Cuyk) en misschien ook de Waal (Nijmegen) is naar alle waarschijnlijkheid sprake van continuïteit in bewoning. In welke mate en sedert wanneer de bewoners van deze woonkernen contacten onderhielden met andere regio's, en waaruit deze contacten bestonden, is echter niet duidelijk.

Het ligt evenwel voor de hand te veronderstellen dat de staatsvormende invloeden die Centraal- en Zuid-Nederland rond 600 AD bereikten grotendeels langs de Maas zijn gegaan.
Een aanwijzing hiervoor vormt bijvoorbeeld het optreden van de muntmeesters (G)Rimoaldus en Madelinus die voordat zij rond 625/630 in Dorestat een atelier vestigden, in Maastricht actief waren.

Maastricht

Maastricht lag van oudsher op een gunstige verkeersgeografische locatie en heeft in de tweede helft van de zesde eeuw een belangrijke rol op politiek en economisch niveau verworven. Tussen het eind van de zesde eeuw en het midden van de zevende eeuw waren in de stad 13 monetarii of muntmeesters actief, die voorzover nu bekend 59 verschillende soorten trintes sloegen. Een aantal van die muntmeesters was waarschijnlijk afkomstig uit leidende kringen rond het Merovingische hof: bekende namen zijn Chrodebertus, actief in Maastricht rond 625, een van zijn familieleden was bisschop van Tours, en (G)Rimoaldus die in verband wordt gebracht met een gelijknamige hofmeier van koning Sigebert III (634-656).
Het toegenomen belang van Maastricht uit zich verder met name in de uit historische bronnen bekende bouw door bisschop Monulphus van de 'Magnum Templum' over het graf van St. Servaas en de keuze door koning Childebert II († 595) van de stad als toneel voor zijn hofdagen. Opgravingen hebben, naast de resten van de 'Magnum Templum' onder de huidige St. Servaaskerk, op diverse plekken in de stad vroeg-middeleeuwse nederzettingssporen aan het licht gebracht. Vooral binnen de muren van het voormalige laat-Romeinse castellum is veel nederzettingsactiviteit uit de zesde eeuw vastgesteld. Ook kon aangetoond worden dat er in de zesde eeuw een nieuwe gracht om het castellum gegraven werd (Panhuysen 1986).

Vroeg-middeleeuwse nederzettingen

Hoewel ook op een aantal andere plaatsen in het Nederlandse deel van het Maasdal vroegmiddeleeuwse nederzettingssporen zijn aangetroffen of opgegraven - Cuyk (Bogaers 1967, van Es 1973), Grubbenvorst (Bloemers 1971-72, van Es 1973), Maasbracht (Willems 1982), Swalmen (Milikowski 1986); Voerendaal (Willems & Kooistra 1986-1987), Gennep (Heidinga & Offenberg 1992) - is de beschikbare informatie uit deze nederzettingen bij lange na niet genoeg om gefundeerde uitspraken te kunnen doen over de sociale structuur en bestaanswijze van de Maasdal-bevolking. De betreffende bewoningssporen lopen uiteen van een vroeg 6e-eeuwse afvalkuil in Swalmen tot een 3,5 ha. grote, laat 4e- en 5e- eeuwse nederzetting in Gennep en vormen een zowel geogra-

fisch als chronologisch heterogene groep. Vanwege het heterogene karakter van deze nederzettingsgegevens zal de aandacht daarom met name moeten worden gericht op de archeologische bronnen die wel voldoende voorhanden zijn, met name de grafvelden.

Grafvelden

Het naar verhouding grote aantal gegevens uit de grafvelden vormt, na analyse en synthese, de basis voor het onderzoek naar landschap en bewoning. Een van de voornaamste uitgangspunten hierbij is dat de grafvelden een grote mate van continuïteit vertonen, terwijl de nederzettingen lijken te verschuiven. Een ander uitgangspunt is dat de te localiseren nederzetting(en) zich binnen een straal van ca 500-750 m afstand van een grafveld zal (zullen) bevinden. Zo kan ook de locatie van het grafveld indicatief zijn voor de plaatskeuze van een nederzetting.

De bewoning in het Maasdal was vrijwel zeker niet statisch in haar verschijningsbeeld. Deels analoog aan vergelijkbare ontwikkelingen in het Rijnland en de Kempen zouden we een model kunnen opstellen, waarbij de bewoning in grote lijnen een sociaal-economische ontwikkeling doorloopt die in een vijftal fasen onderverdeeld kan worden:
Fase 1: de laat-Romeinse periode met zijn nadruk op grootschalige landbouw, waarbij de villae een centrale rol vervullen.
Fase 2: collaps van het villa-systeem; opbouw van een kleinschalige, op zelfvoorziening georiënteerde economie, gericht op de nederzetting en onmiddelijke omgeving.
Fase 3: de vrij abrupte expansie van de grafvelden duidt op een snel toenemende bevolkingsdruk en een wijziging in de sociaal-economische verhoudingen.
Fase 4: kleine, oude bewoningsarealen worden aaneengekoppeld tot grotere domeinen; bezit en macht concentreren zich in handen van slechts enkele families.
Fase 5: bevolkingsgroei noopt tot het ontginnen van slechtere gronden; in het Maasdal en het Rijnland wordt deze beweging zichtbaar in de plaatsnamen met het achtervoegsel -rode en -rath en in de vroegste fasen van motte-kastelen als de Husterknupp en Haus Meer: de zg. 'Flachsiedlung' wordt gesticht in een voorheen woest en onbereikbaar milieu.

Behalve de grafvelden en de nederzettingen zullen ook de overige categoriëen vondsten ("schat- en losse vondsten") worden gebruikt om met behulp van GIS-technologie tot een verwachtingsmodel van de vroeg-middeleeuwse bewoning in drie landschappelijke zones in het Maasdal te komen.

De geautomatiseerde analyse zal zich met name richten op zulke aspecten als locatiekeuze (bijv. landbouwgrond versus verkeersgunstige geografische ligging) en locatievoorspellende waarden (geomorfologie, bodemstructuur, grondwaterniveau, ecologische grenzen etc.). Het model zal vervolgens, na een testfase, gebruikt worden om uitspraken te doen betreffende de locatie en de aard van individuele nederzettingen. In Blerick, Swalmen en Gennep lijkt er bijv. sprake te zijn van een geleidelijke verschuiving van de bewoning na het begin van de zesde eeuw.
Een verklaring voor dit, tevens op de Brabantse en Drentse zandgronden waargenomen, verschijnsel wordt wel gezocht in het opkomen van centraal geleide, grootschalige domeinontginningen (m.a.w. traditioneel Frankische invloeden; Theuws 1988). Als deze veronderstelling inderdaad klopt kan het vaststellen en in kaart brengen van nederzettingsverplaatsingen ons een duidelijker beeld verschaffen van de dynamiek in het frankiseringsproces.

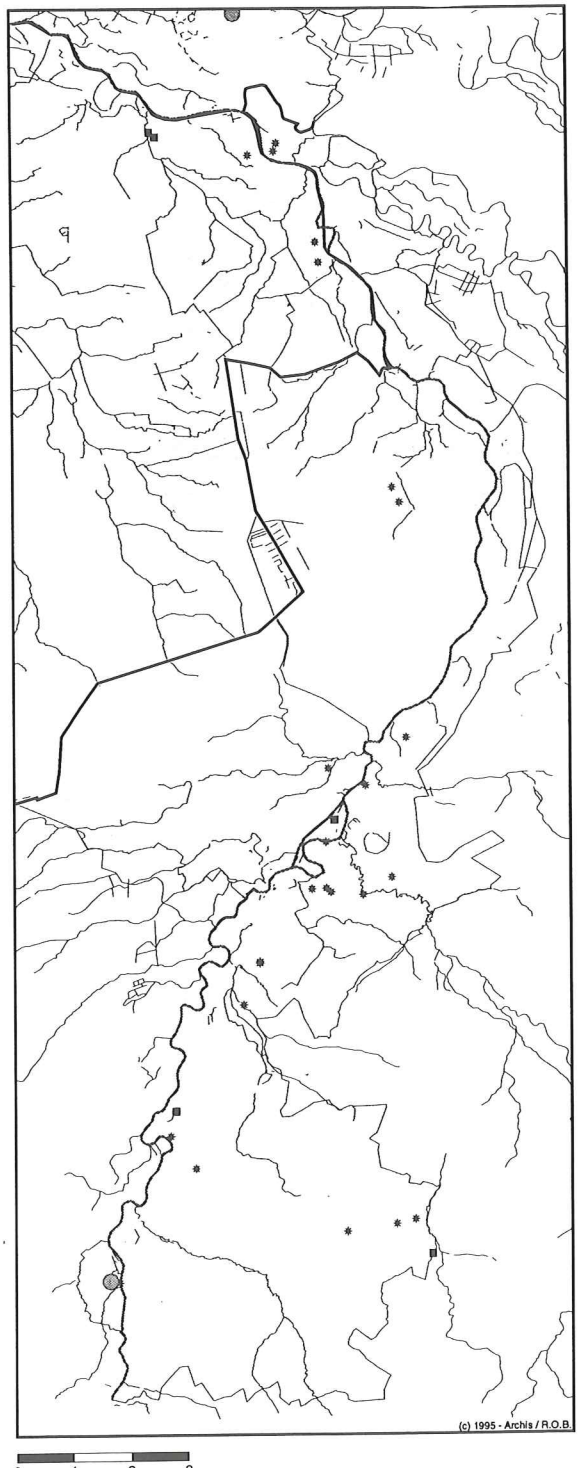

Fig. 3: Verspreiding van alle losse vondsten uit de 7e eeuw in het Maasdal. Schaal 1:500.000.
■ = 7e eeuwse vondsten.

Naast deze geautomatiseerde analyse zullen de sociaal-economische ontwikkelingen in het werkgebied met behulp van archeologische gegevens, aangevuld met historisch-toponymische informatie voor de periode tussen 425 en 800 onderzocht en in kaart gebracht worden. Opvallend vaak zijn in het onderzoeksgebied oude nederzettingsnamen te vinden op de plek waar een kleine zijrivier of beek in de Maas uitmondt (Blok 1979). Dergelijke oude plaatsnamen zijn in de regel opgebouwd uit toponymische elementen die kenmerkend zijn voor een bepaalde periode. Tot de oudste prehistorische - in ieder geval voor-Romeinse - namen behoren de zogenaamde éénstammi-

ge waternamen: Maas, Swalm, Roer en Rijn. Tot het wat latere prehistorische namengoed behoren namen als Neer en Cadier-en-Keer.

Uit de Romeinse tijd stammen namen die eindigen op de suffix -iacum: bijv. Blerick (ca. 350 AD: 'Blariacum'), Melick (ca. 300 AD: 'Mederiacum'). Eveneens in de Romeinse tijd zijn de zg. Germaanse waternamen te plaatsen: Gennep ('Ganipja'), Gulpen ('Guljaapa') of Well ('Waljo'), om er een paar te noemen. Uit de overgang van de laat-Romeinse tijd naar de vroege Middeleeuwen stammen al een aantal namen met de uitgang -ingen (Groeningen, Ullingen en Panningen).

Namen eindigend op -heem/-hum/-hem/-om zijn te dateren tussen de vijfde en de tiende eeuw, evenals namen met een suffix als -beek, -sel, -wijk en -dorp. De plaatsnamen die herkenbaar uit 'villa' afgeleid zijn (-wieler, -willer) zullen merendeels ook wel uit deze periode stammen.

Helaas kan een toponymische kaart, hoe gedetailleerd ook, slechts globaal zijn; overgeleverde oude namen duiden namelijk niet noodzakelijkerwijs op continue bewoning: "Een namenlandschap kan in grote trekken intact blijven als maar op enkele punten mensen blijven wonen, die dit landschap kennen en gebruiken." (Blok 1981, 147). Concentratie van dit soort namen geeft wel de regio's aan waar een bewoningscontinuïteit verwacht mag worden. Heemnamen kunnen daarnaast de plaatsen aangeven die in het kader van de laat 6e-eeuwse kolonisatiefase (opnieuw) ontgonnen en in gebruik genomen werden.

Het onderzoeksgebied

Het te onderzoeken gebied bestaat uit het stroomdal van de Maas tussen Katwijk (NB) en Mook (L) in het noorden, terwijl de zuidelijke begrenzing wordt gevormd door de riviertjes de Jeker en de Berwinne, hetgeen ongeveer overeenkomt met de Nederlands - Belgische grens. Het werkgebied omvat de kaartbladen 46, 52, 58, 68 en 69 van de topografische kaart van Nederland 1:25.000 (uitgave 1986); het eigenlijke onderzoeksgebied beslaat een strook van ca. tien kilometer breedte ter weerszijden van de rivier. Voor deze breedte is gekozen omdat in het noordelijk deel van het gebied (boven Roermond) de strook Nederlands grondgebied langs de oostoever vaak toch al niet breder is dan enkele kilometers, en omdat het eertijds bewoonbare areaal langs de westoever een natuurlijke begrenzing kende in de uitgestrekte Peel-moerassen met de daartussen liggende landduinen en het stuifzand van het Midden-Limburgse zandgebied. Nog in het midden van de vorige eeuw lagen de dorpen en gehuchten, die verder van de rivier verwijderd waren, als geïsoleerde eilandjes temidden van heide en moerassen.

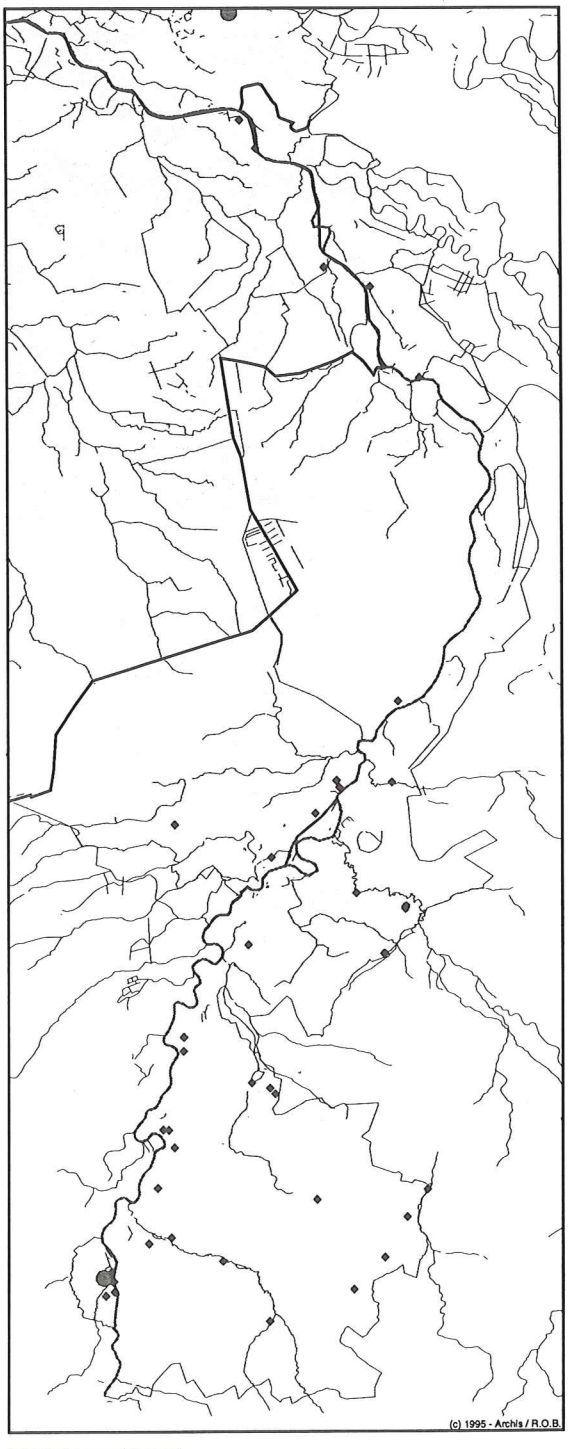

Fig. 4: Verspreiding van alle gravelden tot nu uit de 7e eeuw in het Maasdal. Schaal 1:500.000. (Figuren met dank aan Yme Meidertsma van ARCHIS).

Ten zuiden van Roermond wordt het landschap meer bepaald door de terrassen die de rivier in de loop van zijn bestaan in de ondergrond uitsleet. Veruit de meeste laag- en middenterrassen liggen binnen een strook van vijf kilometer aan beide rivieroevers, en geven zo de begrenzing van het eigenlijke Maasdal aan. Het grootste deel van dit gebied heeft een lössbodem. Alleen in de beekdalen en op de hoogste hellingen ontbreekt de löss. De vroeg-middeleeuwse bewoning lijkt zich in dit gebied te concentreren in het Maasdal en de beekdalen. De lössplateaus bestonden, hoewel ze in de Romeinse tijd ontgonnen waren, toen voornamelijk nog uit bos. Pas omstreeks 1000 AD werden deze gebieden weer in cultuur gebracht.

Omdat het evenwel ondoenlijk is om binnen de voor het onderzoek beschikbare drie jaar de locale ontwikkeling van iedere vroeg-middeleeuwse vindplaats te onderzoeken, zijn er binnen het werkgebied een drietal kleinere gebieden geselecteerd op functie van landschappelijke verscheidenheid en voorkomen van materiaal. In deze drie gebieden zal de verscheidenheid van de bewoning - in een wat ruimer chronologisch perspectief bezien - tussen de laat-Romeinse tijd en de Volle Middeleeuwen (ca. 350 - 1000 AD) gedetailleerd in kaart gebracht worden. De drie micro-regio's zijn zo gekozen, dat zij ieder voor zich een typerende fysisch-geografische eenheid of landschappelijke zone vormen. Zij zullen worden vergeleken op demografische en sociaal-economische patronen, en op het voorkomen van externe, macroregionale contacten. De drie gebie-

den zijn achtereenvolgens van noord naar zuid gelegen tussen Broekhuizen en Hout-Blerick (zone I, Noord-Limburg), tussen Neer en Stevensweert (zone II, Midden-Limburg) en tussen Berg en Maastricht-Caberg (zone III, Zuid-Limburg).

In zone I wordt het landschap gekenmerkt door de landduinen en het stuifzand van het Midden-Limburgse zandgebied ten westen, en de glooiende hogere zandgronden van de Hamert ten oosten van het Maasdal. In de Romeinse periode lag hier een klein aantal villa's en werd er aan pottenbakken, dakpanfabricage en kleinschalige ijzerwinning gedaan. Uit de vroege Middeleeuwen zijn in dit gebied, naast enkele losse vondsten, een drietal nederzettingsterreinen bekend: Grubbenvorst, Blerick en Tegelen.

Zone II ligt rond de samenvloeiing van Maas, Roer en Panheelder Beek. De streek wordt er tegenwoordig gedomineerd door grindgaten, maar voor 1940 lag hier een gevarieerd landschap met oude rivierduinen, strangen, wielen en beken. Als gevolg van de grootschalige grindwinning is een aanzienlijke hoeveelheid archeologica aan het licht gebracht, zowel uit de late prehistorie als uit de Romeinse periode en de vroege Middeleeuwen. Duidelijke indicaties voor vroeg-middeleeuwse bewoning komen uit Swalmen (nederzetting/grafveld), St. Odiliënberg (grafveld), Paarlo (nederzetting), Melick (nederzetting), Vlodrop (grafveld), Posterholt (grafveld), Maasbracht (nederzetting), Heel (grafveld), Haelen (nederzetting) en Buggenum (grafveld). Tezamen met de min of meer toevallige ontgrindingsvondsten doen zij vermoeden dat dit gebied in de vermelde perioden vrij druk bevolkt is geweest.

Zone III wordt gevormd door de grens tussen de plateauterrassen van Centraal Zuid-Limburg en het plaatselijk diep ingesneden Maasdal. Het landschap in deze zone wordt in hoge mate bepaald door het reliëf: glooiingen en afbraakhellingen (erosie !), holle wegen, beken en veel bronnen. Tijdens de Romeinse periode kon men hier een groot aantal villae aantreffen, voor diverse onderzoekers reden dit gebied als een van de meest geromaniseerde regio's van ons land aan te merken. In de Karolingische tijd is Meerssen het centrum van een koninklijk domein en het toneel van plechtige bijeenkomsten van de kleinzoons van Karel de Grote.

Het lijkt aannemelijk dat deze regio een ononderbroken bewoning heeft gekend vanaf de Romeinse periode tot de huidige tijd. Vroeg-middeleeuwse vondsten zijn aangetroffen bij Sittard (grafveld), Stein (grafveld), Geleen (grafveld), Geulle (grafveld), Rothem (grafveld), Simpelveld (grafveld) en Voerendaal (nederzetting/grafveld).

Als grondslag voor het macroregionale onderzoek, dient een inventarisatie van vroeg-middeleeuwse vindplaatsen in Limburg, uitgevoerd in het kader van mijn doctoraalscriptie.
De eind jaren tachtig geïnventariseerde gegevens zullen opnieuw worden gecontroleerd en aangevuld, waarna ze zullen worden gepubliceerd in de vorm van een blad van de Archeologische Kaart van Nederland (AKN) met bijbehorende site-catalogus.
Ofschoon veel nieuwe gegevens in het Centraal Archeologisch Archief (CAA) bij de R.O.B. terug te vinden zijn, zullen er, naar ik aanneem, toch ook een aantal vindplaatsen (of informatie hierover) bestaan, waarover in Amersfoort nog zo goed als niets bekend is.

Bij deze zou ik dan ook een beroep willen doen op de lezers van Archeologie in Limburg. Indien lezers menen over informatie of vondstmateriaal te beschikken met betrekking tot laat-Romeinse en vroeg-middeleeuwse vindplaatsen in het Maasdal, worden zij verzocht zich met mij in verbinding te stellen op het hieronder vermelde adres.

Drs. R.H.P. Proos
p/a R.O.B.
Kerkstraat 1
3811 CV Amersfoort
tel. 033-634233
E-mail: RPROO@ARCHIS.NL

literatuur

Alberts, W. Jappe, 1972-1974. Geschiedenis van de beide Limburgen. 2 Dln. Assen.

Beckers H.J./Beckers G.A.J., 1940. Voorgeschiedenis van Zuid-Limburg. Maastricht.

Bloemers, J.H.F., 1971-1972. Archeologische Kroniek van Limburg. PSHAL CVII-CVIII, 33-37.

Blok, D.P., 1979[2]. De Franken in Nederland. Bussum.

Blok, D.P., 1981. Hoofdlijnen van de bewoningsgeschiedenis. Algemene Geschiedenis der Nederlanden I, Bussum, 143-152.

Bogaers, J.E., 1967. Enige opmerkingen over het Nederlandse gedeelte van de limes van Germania Inferior (Germania Secunda), BROB 17, 99-114.

Es, W.A. van, 1973. Early-medieval settlements. BROB 23, 281-287.

Es, W.A. van, 1991. Van Maastricht naar Rhenen; een wandeling in de laat-Romeinse tijd. Amsterdam.

Gysseling, M., 1960. Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (voor 1226). Brussel.

Heidinga, H.A./Offenberg, G.A.M., 1992. Op zoek naar de vijfde eeuw; de Franken tussen Rijn en Maas. Amsterdam.

Milikowsky E., 1986. Een Frankisch grafveld en sporen van bewoning uit de Laat-Romeinse tijd en Vroege Middeleeuwen bij Swalmen, Limburg. OMROL 66, 115-138.

Panhuysen, T.A.S.M., 1986. Wat weten we over de continuïteit van Maastricht ? Sint-Servatius, bisschop van Tongeren-Maastricht. Het vroegste Christendom in het Maasland.
Borgloon-Rijkel.

Proos, R.H.P., 1988. Vroege Middeleeuwen in de Maasgouw. (Ongepubl. doctoraalscriptie IPP-Amsterdam).

Siegmund, Fr., 1989. Fränkische Funde vom deutschen Niederrhein und der nördlichen Kölner Bucht. Köln.

Theuws, F.C., 1986. The integration of the Kempen region into the frankish empire (550-750): some hypothesis, Helinium XXVI.

Theuws, F.C., 1988. De archeologie van de periferie. Amsterdam.

Verwers, W.J.H., 1973. A Merovingian cemetery in Veldhoven, Province of North Brabant; with a contribution by J. Ypey, in: BROB 23, 313-335.

Verwers, W.J.H., 1978. North Brabant in Roman and Early Medieval Times III: The Merovingian Cemetery of Meerveldhoven (Mun. of Veldhoven), BROB 28, 251-307.

Verwers, W.J.H., 1989. North Brabant in Roman and Early Medieval Times, IV: The Merovingian Cemeteries, in: BROB 37, 173-223.

Willems, W.J.H., 1986. Romans and Batavians. A Regional Study in the Dutch Eastern River Area. Amsterdam (tevens verschenen in BROB 31, 1-201, 1981 en BROB 34, 42-331, 1984).

Willems, W,J.H., 1986. De Romeinse villa te Voerendaal: opgraving 1985, in: Archeologie in Limburg 28, 143-150.

Willems, W.J.H./Kooistra L., 1987. De Romeinse villa te Voerendaal. Opgraving 1986, in: Archeologie In Limburg 32, 29-38.

Dr. W.G.N. van der Sleen stimuleerde archeologisch onderzoek in het Savelsbos

F.H.G. Engelen

Het 7e internationale vuursteencongres dat in september wordt gehouden in Polen, georganiseerd door de Poolse Academie van Wetenschappen, roept niet alleen herinneringen op aan de opgraving van de Limburgse werkgroep van 1964 - 1972. Het is eveneens interessant een blik te werpen op de voorgeschiedenis, waarin buitenlandse onderzoekers aantoonden dat op Nederlands grondgebied de prehistorische mens had geleefd.

Zoals bekend waren het Luikse archeologen die baanbrekend werk deden, geïnspireerd door de vondst van fossiele skeletten in de grot van Spy (1886) en eerder in de groeve bij Engis (1830), gevolgd door neolithische vindplaatsen bij Omal (1888), nu bekend als Bandkeramiek. Het was de Luikse archeoloog Marcel de Puydt die in 1881 zijn zondagswandeling naar het plateau boven het Savelsbos beloond zag met de vondst van "la terre promise", grove brokken vuursteen, gemengd met stukken die ongetwijfeld door mensenhanden waren gekapt, zoals hij opmerkte[1]. Rond 1887 ontdekte hij de grote neolithische werkplaats "Grand Atelier" genoemd.

Marcel de Puydt bleef actief in dit gebied tot 1914, geassisteerd door J. Fraipont, paleontoloog en M. Lohest, geoloog.
Graaf René de Geloes, eigenaar van het terrein, verleende medewerking aan het onderzoek en stond welwillend excursies van diverse wetenschappelijke gezelschappen o.a. de Société d'Anthropologie de Bruxelles, de Société Belge de Geologie, de Deutsche Anthropologische Gesellschaft, het Institut International d'Anthropolgie en Prof. Victor Commont uit Amiens, naamgever aan een klein atelier. Een bezoek aan de Henkeput, waarvoor de graaf een ijzeren ladder beschikbaar stelde, behoorde tot de attractie.

Van Nederlandse zijde was belangstelling van de Maastrichtse geoloog Casimir Ubaghs en ook Eugène Dubois vertoefde er in zijn jonge jaren. Regelmatig onderzoek bleef een vrijwillige taak van Belgische onderzoekers. Jean Servais, later conservator van het Musée Archéologique Liégois, met zijn medewerkers verscheen in 1898 op het terrein en werkte samen met Marcel de Puydt. In 1903 voegde zich Joseph Hamal Nandrin bij de onderzoekers, met in zijn kielzog onder andere Hélène Danthine, Ch. Fraipont en M. Ophoven[2].

Hamal Nandrin werd in 1915 belast met onderwijs in de prehistorische archeologie, dat in 1925 werd ondergebracht bij de faculteit voor Philosophie et Lettres, maar Rijckholt bleef zijn belangstelling trekken, mede door de vondst in 1914 van een ondergrondse ontginning van vuursteen, die ontdekt werd in de wand van het ravijn de Schone Grub.

Samengevat kan gesteld worden dat rond 1920 voldoende inzicht was verzameld betreffende prehistorische winning van vuursteen bij Rijckholt-St. Geertruid, gestaafd door buitenlandse deskundigen. In die periode was Dr. J.H. Holwerda directeur van het Leidse Museum van Oudheden, terwijl A.E. van Giffen het Biologisch-Archeologisch Instituut van Groningen leidde. Een splitsing ontstaan door persoonlijke en wetenschappelijke tegenstellingen.

De oude generatie Nederlandse archeologen, waaronder Holwerda, hadden hun twijfels over bewoning van ons land in de "heidense tijd" en het was Holwerda die dat tot uitdrukking bracht in zijn publikaties "Nederlands vroegste beschaving" in 1907, gevolgd door "Nederlands vroegste geschiedenis" in 1918.

Dr. W.G.N. van der Sleen liet duidelijk merken het niet eens te zijn met de opvattingen van Holwerda en in het geïllustreerde nieuwsblad "de Wereldkroniek"[3] publiceerde hij zijn mening onder de titel: "Nederlands oudste bewoners, een belangrijke vondst in Zuid-Limburg". Het verslag begint met een ode aan de fraaie natuur en de rijkdom aan Krijtfossielen en werkt naar het doel toe met de tekst:

''en nu heb ik in Limburg alweer iets gevonden dat op zichzelf in staat zou zijn dit hoekje te maken tot een der interessantste plekken van ons land. Mijn vriend en ik hebben namelijk de bewijzen verzameld dat de Limburgse heuvels reeds duizenden jaren voor onze jaartelling door menschen zijn bewoond geweest, zeer waarschijnlijk zelfs door menschen, die in hunne lichamelijke en geestelijke eigenschappen zoodanig van ons verschillen, dat zij oermenschen moeten worden genoemd. Dat Limburg in voorhistorische tijd zou bewoond geweest zijn, is al vroeger vermoed, maar nog in 1918 schreef Holwerda in zijn "Nederlands vroegste geschiedenis'' dat naar zijn meening de oermensch in ons vaderland geen sporen van zijn bestaan had achtergelaten en dit wel naar aanleiding van een bespreking van de zoogenaamde ateliers van Sint Geertruid".

Na te hebben opgemerkt dat Holwerda, die de plaats zelf heeft bezocht, van geen oermens wil weten die wapens en gereedschappen zou hebben gebruikt, beschrijft Van der Sleen zijn kennismaking met vuurstenen voorwerpen, bezoek aan grotten in het buitenland, gesprekken met ervaren kennissen; waarna het plan rijpte ook eens in Zuid-Limburg te gaan kijken. De tekst vervolgt met een verslag over de manier waarop hij de daad bij het woord voegde, wat een beeld geeft van zijn instelling:

''Dus werden de tenten ingepakt, werd de keuken achter op de fiets gebonden en voorop een kleine pikhouweel en een pioniersschop, hoewel later bleek, dat deze vervaarlijke uitrusting nauwelijks noodig was geweest. Het was trouwens te heet om in de grond te werken."

Na de mededeling dat de tenten werden opgeslagen aan de Maas met een uitzicht op de Pietersberg volgt een uiteenzetting over het voorkomen van ruwe of geslepen stenen werktuigen en de nieuwe indeling van het Steentijdperk in gepolijste Steen- en oud Steentijdperk. Ook werd het Paleolithicum van de onderverdeling Moustérien, Solutréen en Magdalénien voorzien, waarbij Van der Sleen zijn ervaringen inlast en fantaseert. "De aanname dat de mooie gepolijste bijlen van de opperhoofden zijn geweest en het ruwe steenwerk door de mindere man werd gebruikt", is te mooi om te vergeten. Wat de vindplaatsen bij Rijckholt en Sint Geertruid betreft merkt hij op:

''dat de vuursteenmassa van het groote atelier voor het grootste deel afkomstig

is uit een speciaal daartoe gegraven put van een tiental meters diepte, maar ook groote stenen bevat, afkomstig uit grindgroeven daar in de buurt. Dit verklaart tevens, dat sommige instrumenten van den heuveltop bestaan uit vuursteensoorten, die eerst veel verder België in, in groote massa's voorkomen, maar waarvoor blijkbaar groote stukken door de in Diluvialen tijd woest stroomende Maas zijn vervoerd."

De Pietersberg en de Trichterberg leverden de beide onderzoekers tenslotte nog een paar vondsten op en bij Maasbracht enige ruw bewerkte vuurstenen, naast scherven van neolithisch aardewerk. Besluit van het verslag:

''Wij gingen heen om één vraagpunt op te lossen en kwamen met een serie raadsels thuis. Maar wij hopen de oplossing nog te vinden."

Het verslag wordt geïllustreerd door twee terreinfoto's en negen afbeeldingen met in totaal elf vuurstenen artefacten die grotendeels zijn voorzien van de naam S. Baruch. Het onderschrift omvat steeds de vermelding Rijckholt. De tekst strekt zich uit over delen van de pagina's 343 - 346 van het nieuwsblad[3].

Na het bezoek aan Rijckholt en omstreken in juli 1921 en de publikatie van het artikel werd achter de schermen verder gewerkt. In 1922 maakten Dr. Van Giffen, Dr. Van der Sleen en prof. dr. Kleiweg de Zwaan een excursie naar het Groot Atelier, begeleid door de heer J. Rompelberg, terreinopziener in dienst van graaf René de Geloes. Men verzamelde een groot aantal stukken[4].

Fig. 1: Dr. W.G.N. van der Steen, 1929. Himalaya Expeditie.

Ter uitvoering van het voorgenomen onderzoek werd opgericht de Sectie voor Praehistorie en Archaeologie van het Nederlands Nationaal Bureau van Anthropologie. Prof. dr. N.J. Krom uit Amsterdam was voorzitter van de sectie, dr. Van Giffen secretaris en dr. Van der Sleen lid. In de herfst van 1922 vond een bespreking plaats met de graaf, met het oog op het onderzoek.

Het contact tussen Van der Sleen en van Giffen verloopt vanuit Haarlem vooral per briefkaart (7,5 cent) of door pogingen tot een tussendoortje. Briefkaart 11-2-1923:

''Ik kom maandag in Groningen lezen en moet zondagavond in Franeker spreken. Mag ik nu zaterdagavond om 8.02 of 10.45 naar uw keuze bij u komen. Zondagmorgen uw instituut bezoeken, met 1.45 naar Franeker en maandagmorgen van half tien af tot 5 weer op het instituut of iets anders?.... Gaarne verneem ik of Gij en uw vrouw mij kunt vervangen".[5]

De tijdsindeling geeft een beeld van de werkagenda van Van der Sleen. In het voorjaar van 1923 was Van der Sleen weer in Rijckholt en deelde per briefkaart aan Van Giffen mee:

''Ben weer in Eijsden geweest. Is toch beslist mesolithisch. Ik heb weer geen asch kunnen vinden, wel een halfgepolijst bijltje."[6]

Op 30 mei 1923 vond een excursie naar Rijckholt plaats van het Natuur historisch Genootschap te Maastricht onder leiding van voorzitter Jos Cremers, waarbij de geoloog F.H. van Rummelen als deskundige was uitgenodigd. De graaf had een aantal vondsten van Prof. Dubois uit de Henkeput meegebracht en gezorgd voor een ladder, zodat de bezoekers konden afdalen. Ook had hij een weg laten vrijkappen naar het Groot Atelier. Hier gaf Van Rummelen een geologische voordracht met als zijn conclusie dat de stenen in het atelier door mensenhanden waren gemaakt[7].

Bij de aanvang van de excursie werd een brief voorgelezen van dr. Van der Sleen met de mededeling dat hij, sinds zijn eerste bezoek aan Rijckholt in 1921, nooit meer getwijfeld had aan de menselijke herkomst, evenals een aantal Nederlandse wetenschappers[8]. Hij was van mening dat het Genootschap belangrijker werk te doen had dan door befaamde mannen te laten uitmaken of het mensenwerk was of niet. Hij adviseerde het Genootschap zich bezig te houden met onder andere:

- uit te zoeken waar de collecties Habets uit Rijckholt gebleven waren
- er zorg voor te dragen dat vóór het onderzoek door het Nationaal Bureau voor Anthropologie (zijn eigen groep) niet meer gegraven zou worden
- te zorgen voor het behoud van de Sint Pietersberg.

Alvorens op de verdere medewerking van dr. Van der Sleen betreffende Rijckholt in te gaan, wordt in de volgende aflevering een schets gegeven van zijn leven, waardoor zijn "sprinkhaanachtige" deelname aan het Limburgse gebeuren begrijpelijk wordt.

Noten

1 Servais, J., Marcel de Puydt 1855 - 1940, notice biographique, 1940.

2 Engelen, F., Honderd jaar Rijckholt-St. Geertruid, Archeologie in Limburg 12, 1981.

3 De Wereldkroniek, geïllustreerd nieuwsblad voor iedereen, verscheen in 1894 bij Nijgh en Van Ditmar te Rotterdam, weekblad, vanaf 1902 met supplement "de Week" , later daarin opgenomen. Oktober 1970 opgeheven. De vriend waarmee gereisd werd wordt in het artikel niet bij naam genoemd, maar is zeer waarschijnlijk de Haarlemmer R. Oppenheim die zich tot een kundig archeoloog ontwikkelde.

4 Inventaris B.A.I. Groningen, XI 1 - 200, met tekeningen, 1922.

5 Inventaris B.A.I. Groningen, 1923, no. 83.

6 Inventaris B.A.I. Groningen, 1923, no. 155.

7 Natuur Historisch Maandblad, jaargang 12, no. 6, 1923.

8 Bevestiging bezoekjaar zoals in artikel de Wereldkroniek beschreven.

9 In 1982 was de toenmalige drs., nu dr., J.N. Lanting (BAI Groningen), in het kader van de tweede (mislukte) poging de vuursteen-geschiedenis van Rijckholt-St. Geertruid te schrijven, zo vriendelijk inzicht te geven in correspondentie, veldboeken en dagrapporten.

Limburg in ARCHEON

W. Dijkman

Op 1 april 1994 heeft het archeologisch themapark ARCHEON in Alphen aan den Rijn (Zuid-Holland) haar poorten geopend. Door reconstructies uit de prehistorie, de Romeinse tijd en de Middeleeuwen wordt het verleden van Nederland tot leven gewekt.

Archeologische attractieparken zijn geen Nederlandse uitvinding, maar zijn in de ons omringende landen al eerder geïntroduceerd. In het land waar jaarlijks het grootste aantal toeristen ter wereld heen gaat, Frankrijk, ligt het ARCHEODROME. Hier is de menselijke ontwikkelingsgeschiedenis van de Bourgogne vanaf de prehistorie tot het einde van de Romeinse periode gereconstrueerd. De bouw van dit archeologisch park in de buurt van Beaune is gefinancierd door de wegenbouwfirma's, die het Franse autowegennet hebben aangelegd. Doordat tol wordt geheven voor een groot gedeelte van dit net, heeft de weggebruiker (of indirect de verstoorder van het bodemarchief) eigenlijk dit archeologisch park betaald. Mocht ARCHEON in financiële problemen komen, kan deze constructie wellicht in Nederland ook soelaas bieden.

In de buurt van Amiens (Picardie) en Aubechies (Henegouwen) liggen prehistorische themaparken, die kleinschaliger van opzet zijn. In Xanten (Nordrhein-Westfalen) wordt het Romeinse Colonia Ulpia Traiana herbouwd. De geïnvesteerde middelen zijn zeer verschillend: in Aubechies gaat het om enige tienduizenden gulden, in Xanten worden miljoenen geïnvesteerd.

Al deze buitenlandse archeologische themaparken hebben te kampen met teruglopende bezoekersaantallen. Om deze negatieve trend te keren zou men het aanbod moeten vernieuwen en/of vergroten. Met dit probleem kampen trouwens alle pretparken. Wanneer niet regelmatig voor nieuwe attracties wordt gezorgd, blijven de mensen weg.

Het prehistorisch openluchtmuseum in Eindhoven, dat onlangs nog in het nieuws is gekomen door een overwinteringsexperiment, is het beste vergelijkbaar met het prehistorisch domein in Aubechies. Juist omwille van beider kleinschaligheid en de gedrevenheid van de betrokkenen zijn ze minder gevoelig voor een (tijdelijke) terugloop van de publieke belangstelling.

In ARCHEON probeert men door middel van een (tijd)schaalvergroting (alle perioden: prehistorie, Romeinse tijd en Middeleeuwen) en door het organiseren van speciale evenementen de slag naar het grote publiek te maken. Het verwachte bezoekersaantal van 700.000 (100.000 per maand) werd ondanks veel aandacht in de media in 1994 niet gehaald. De tegenvallende bezoekcijfers werden vooral geweten aan het weer. Maar dat is in een land met een zeeklimaat nooit ideaal.

Voor de reconstructie van het Nederlandse verleden heeft men in ARCHEON ook geput uit Limburgse archeologische vondsten. Met name overblijfselen van de Bandkeramische cultuur te Geleen, Stein en Elsloo vormden de inspiratiebron voor een nederzetting van vier boerderijen. Romeinse resten in Heerlen en Maastricht stonden model voor een thermencomplex en de voorhof van een tempeldomein. De gereconstrueerde bandkeramische boerderijen zijn vergelijkbaar met prototypes in het ARCHEODROME en Aubechies. Helaas zijn op 30 mei 1995 omstreeks 14.00 uur twee van deze prehistorische boerderijen afgebrand. De brand is ontstaan aan de rand van één der daken en waarschijnlijk aangestoken door baldadige jeugd. De Limburgse boerenhoeven in de polder waren echter voor f 500.000,- per stuk verzekerd. Ze zullen zo snel mogelijk heropgebouwd worden. Vanuit het oogpunt van de experimentele archeologie deed zich een unieke gelegenheid voor om de resten van een platgebrande bandkeramische boerderij te bestuderen.

De betonbouw waarin de thermen (van Heerlen) en de façademuur van het heiligdom (van Maastricht) opgetrokken zijn, is aanzienlijk minder brandgevaarlijk (wel ideaal voor graffiti). In het Romeinse badhuis komt de in ARCHEON gehanteerde formule het beste tot zijn recht. In het thermencomplex worden de diverse functies van de vertrekken spoedig duidelijk en zorgen "archeotolken" voor tekst en uitleg. De zogenaamde archeotolken zijn "acteurs", die bepaalde handelingen verrichten en hun activiteiten van commentaar voorzien. Deze benadering geeft een extra dimensie aan de confrontatie met het gereconstrueerde driedimensionale verleden. In andere archeologische themaparken is de menselijke factor veel minder sterk aanwezig. Een belangrijke handicap ligt hier echter wel in verscholen. Het merendeel der bezoekers (en archeotolken) is nederlandstalig. Door het (gedwongen) nastreven van ambitieuze bezoekersaantallen moeten de Duitse (Nordrhein-Westfalen) en de Waalse/Franse (Wallonië en Nord/Pas-de-Calais) markten veroverd worden. Bezoekers uit die landen wil-

Fig.1: Gereconstrueerde Bandkeramische boerderij in ARCHEON vóór de brand van mei 1995 (Fotografie ARCHEON).

len liefst niet in het Engels door de archeo*tolken* te woord gestaan worden. In de Romeinse tijd kon men zich van het Latijn bedienen, maar het Engels heeft in Europa (nog) niet dezelfde penetratiegraad bereikt.

Het in ARCHEON gebouwde Romeinse tempelcomplex is een samenvoeging van verschillende opgegraven tempeldomeinen. Het tempelgebouw is gebaseerd op een voorbeeld, dat tussen 1964 en 1966 in Cuijk archeologisch onderzocht is. De toegangspoort, de façademuur en een bijgebouw werden in 1983 onder het voormalige Hotel Derlon in Maastricht opgegraven. In een speciaal ontworpen museumkelder zijn laatstgenoemde Romeinse resten in situ bewaard gebleven. Door middel van teksten, foto's en tekeningen wordt in de museumkelder Derlon gepoogd het Romeinse heiligdom te verbeelden. De reconstructie van de entree naar het heiligdom is in ARCHEON zeer sober gehouden. De oorspronkelijk rijk versierde kalkstenen toegangspoort is in de betonnen versie van ARCHEON niet versierd. Hetzelfde geldt voor de Jupiterpijler, die in de voorhof heeft gestaan. In plaats van de circa 9.50 meter hoge, rijk gedecoreerde kalkstenen pijler van Maastricht werd gekozen voor een kleine Jupiterzuil (hoogte 2.60 meter), die grotendeels gebaseerd is op een vergelijkbare zuil uit het "Duitse" Mainz. Er zitten echter ook elementen in van monumenten uit Tongeren, Keulen en Nijmegen. Bij dit onderdeel is de internationalisering reeds doorgevoerd.
De activiteitenkalender voor de zomer van 1995 laat zien dat in het park regelmatig interessante evenementen worden georganiseerd. Zo staan in augustus speciale natuurwandelingen, Romeinse zomeravonden en zomerkampen voor de jeugd op het programma. Tijdens de Romeinse zomeravonden (12 en 26 augustus) krijgt men à raison van f 75,- Romeins entertainment, een barbecue en Romeins baden voorgeschoteld. Daarnaast kunnen iedere donderdagavond bezoekers op zijn Romeins baden in het (Heerlense) badhuis. Tijdens de zomerkampen op het Educatief Erf kunnen kinderen twee dagen lang kennis maken met het leven van vroeger. Met name bij kinderen lijkt de in ARCHEON gebruikte formule het meeste succes te oogsten. Volwassenen blijken de vaardigheid om iets te leren vaak verleerd te hebben. Wanneer we ARCHEON vergelijken met andere pretparken, is met name het goed ontwikkelde, educatieve element de belangrijkste troef van ARCHEON. Mede daarom heeft de directeur van ARCHEON, G. IJzereef, een aanstelling gekregen als buitengewoon hoogleraar in de educatieve en experimentele archeologie aan de Universiteit van Amsterdam. Juist voor het schrijven van dit artikel werd bekend dat archeoloog G. IJzereef is teruggetreden als directeur en opgevolgd is door een manager met een economische achtergrond. G. IJzereef kon zich niet vinden in de nieuwe richting, die ARCHEON in zal slaan om grotere bezoekersaantallen te realiseren. Die nieuwe koers houdt ondermeer in, dat de educatieve en experimenteel-archeologische componenten naar de achtergrond dienen te verdwijnen en dat het pretpark-gehalte vergroot gaat worden. Archeologie en massa-entertainment lijken niet "compatibel" te zijn.

Fig.2: Op basis van de opgegraven thermen van Heerlen gereconstrueerd Romeins badhuis in ARCHEON (Fotografie ARCHEON).

Romeinse vondsten op akkers te Broeksittard

Sjra Borsboom en Ries van Doorn[1]

Het gebied noordelijk van de Wehrerweg aansluitend aan Broeksittard, vroeger bekend als Kemperkoul, ondergaat een snelle verandering nu de woningbouw in de richting Rijksgrens oprukt. Op het ogenblik staat de in aanbouw zijnde wijk Europapark in de belangstelling van de leden van de werkgroep archeologie.

Tijdens het belopen van een akker op 15-1-1995 werd opvallend veel Romeins scherfmateriaal gevonden. Het betrof meestal dikwandig wit aardewerk bestaande uit restanten van dolia en wrijfschalen. Terra Sigillata ontbrak vrijwel geheel. Ook werden dakpanscherven geconstateerd. De vondsten leidden tot het besluit dit gebied nader te bekijken en de vondstconcentraties gericht in kaart te brengen. Op zaterdag 21-1-1995 ging de tweede onderzoeksactie van start. Op de akker werd een oppervlakte van 60 x 30 m afgebakend rond de plek met de meeste vondsten. Op dit doelgebied werd een vakverdeling gemaakt in vierkante meters. Omdat een gedeelte van de potscherven reeds op 15-1-1995 was meegenomen, werd besloten uitsluitend dakpanfragmenten te tellen en in te meten, teneinde een vertekend beeld te voorkomen.

Het resultaat bestond uit ca. 150 dakpanfragmenten van vermoedelijk Romeinse oorsprong. De tekening geeft de verdeling aan per vierkante meter voor 1, 2 en 3 of 4 fragmenten en laat zien dat binnen een gebied van 20 x 20 m van een concentratie sprake is.

Tot besluit van de zaterdagactie werd op een nabijgelegen akker een schenktuit van een Romeinse wrijfschaal gevonden, samen met enkele potscherven. Het is zinvol het betreffende gebied vóór de geplande nieuwbouw nader te onderzoeken zodat bij eventuele graafwerkzaamheden gericht archeologisch onderzoek vooraf kan plaatsvinden.
De werkgroepleden merken bij het overzien van meerdere vondsten in deze omgeving, dat een patroon ontstaat dat wijst op IJzertijd en Romeinse activiteiten en bewoning nadien. Het Romeinse Tudderen, nabij knooppunt van wegen, kan een aanknoping zijn bij de vondst van een aantal houten balken die gevonden werden bij de aanleg van een afvalwaterleiding komende van Wehr en vermoedelijk deel uitmaken van een Romeinse weg die zou kunnen aansluiten op de huidige veldweg die zuidelijk van de Wehrerweg richting Hillensberg leidt. Tussen deze punten zijn, met name in de wijk Europapark, bij kleine observaties overtuigende IJzertijd- en Romeinse resten gevonden. De laatste vondst van dakpanfragmenten past in de archeologische puzzel in dit gebied.

Noot

1 Werkgroep Archeologie Heemkunde vereniging "De Lemborgh"

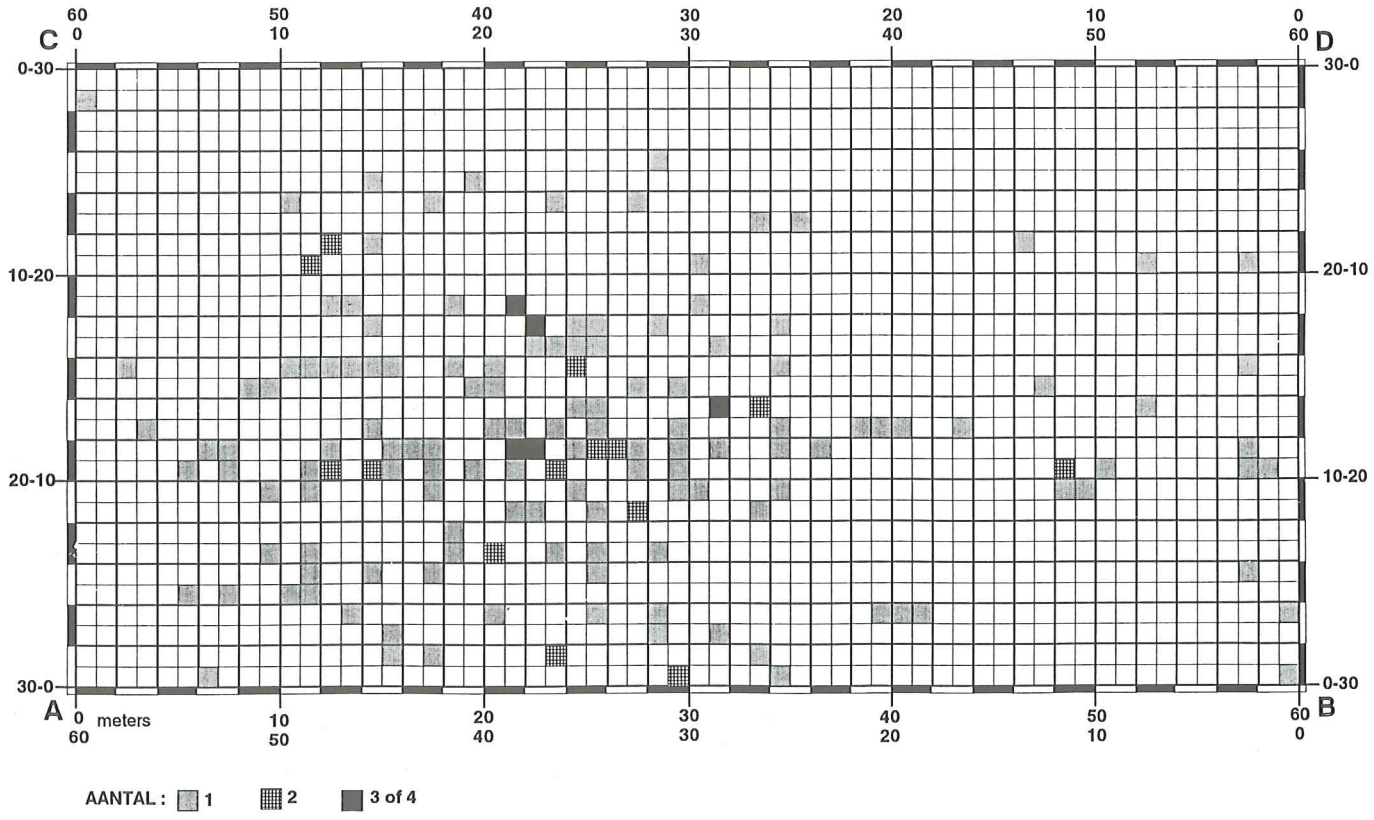

Fig. 1: Verspreiding Romeinse dakpanfragmenten. Broeksittard, 21-01-1995. Coördinaten hoek B: 191.25 - 334.73. (HVR "de Lemborgh", Werkgroep Archeologie, Borsboom en Van Doorn.

Posterholt-164: opgravingscampagne 1994

J.H.M. Smeets

In aflevering 58 van Archeologie in Limburg (december 1993) hebben we een verslag gegeven van de proefopgraving van een mesolithisch jachtkampje bij Posterholt. De resultaten waren verleden jaar zodanig gunstig dat besloten werd tot een vervolgonderzoek in 1994. In de periode 12 april tot en met 17 juni vond de uitvoering plaats. Dank zij de familie van Helden en de gemeente Ambt Montfort, die o.a. voor vervangende landbouwgrond zorgde, kon de opgraving midden in het landbouwseizoen plaats vinden. Wat te verwachten viel was verleden jaar al duidelijk geworden: veel mini-vuursteensplinters, die aan de hand van de gidsartefakten een vroeg-mesolithische datering meegegeven konden worden. Bij de proefputten bleek circa 80% van het vondstmateriaal nog onder de bouwvoor geconcentreerd te zijn binnen een oppervlak van minder dan 100 m^2.

Waarom opgraven?

Na het proefonderzoek kon men de vindplaats of geheel opgraven of beschermen. De vindplaats is gelegen op een akkerperceel en een weiland. Het gebied is pas vrij laat als landbouwgrond in gebruik genomen. De relatief zware grond is zonder machines moeilijk te bewerken. Deze gronden werden voor de tweede wereldoorlog bij voorkeur als hakhoutbosje of als wei- en grasland gebruikt. Bewerken met paard of os was moeilijk uitvoerbaar. Pas bij de introduktie van de tractor werden deze gronden als akkergronden in gebruik genomen. Aanvankelijk kon vanwege het geringe aantal pk's nog relatief ondiep geploegd worden, maar met het toenemen van het tractorvermogen neemt ook het dieper ploegen toe. Soms gaat het ongemerkt. Heeft u een pas geploegde akker al eens nauwkeurig bekeken? U zult dan veelal smalle strookjes lichtere grond aantreffen, alwaar de ploeg juist iets dieper gegaan is. Beetje bij beetje neemt de dikte van de bouwvoor toe en in gelijke mate neemt de ongestoorde laag met vuurstenen artefakten af. Wat enkele decennia geleden nog een geringe verhoging was, is thans nog amper waarneembaar. Vrijwel ongemerkt gaat zo het bodemarchief verloren. Een reden om tot opgraving over te gaan om zo inzicht te krijgen in een mesolithisch jachtkampje in Midden-Limburg. Met de vrijgekomen gegevens kunnen andere plaatsen beter beschermd worden.

Voorbereidingen

De zwakke schakel gedurende de opgravingscampagne 1993 bleek de zeefmachine te zijn. Vanwege het ontbreken van reservemateriaal moest de zeef ontzien worden. Reden om dit in 1994 te verbeteren, ook al vanwege de grotere personele bezetting tijdens de vervolgcampagne. Er werd een nieuwe zeef ontworpen, die tijdens een proefmiddag op donderdag 24 maart getest werd. De test viel goed uit en het proefexemplaar kreeg vervolgens gezelschap van nog twee zeven. Tijdens de opgravingsdagen met een hoge personele bezetting werd het drietal ingezet.

Op de proefmiddag werd een tweede test gedaan. Tijdens de opgraving van 1993 bleek het vullen van de monsteremmers "slavenarbeid" te zijn vanwege de harde ondergrond. Een graafmachine met een mini-lepel leek de oplossing te zijn. Op de proefmiddag bleek de ondergrond vanwege een zeer natte winter met menskracht goed bewerkbaar. Het handmatig vullen van de emmers met de grondmonsters kon nauwkeuriger uitgevoerd worden dan machinaal.

Werkwijze

In grote lijnen was de werkwijze gelijk aan die van de opgravingscampagne 1993. Nu werd echter een aaneengesloten gebied opgegraven, terwijl in 1993 over het terrein verspreid de proefputten lagen. De teellaag werd in 1993 gezeefd. In 1994 werd ze afgeschaafd, eventuele vondsten ingemeten en ingetekend. Met deze methode worden weliswaar de mini-splinters niet gevonden, maar het betekent wel een ontlasting voor de zeefmachines. De grotere artefakten worden bij het schaafwerk wel gevonden. De ervaringen van 1993 hadden geleerd, dat slechts circa 20 % van het totaal aantal vondsten in de bouwvoor werd aangetroffen. Bovendien zijn de vondsten in deze laag door de talrijke akkerbewerkingen gedurende de laatste decennia over een groter oppervlak verspreid, hetgeen een minder oorspronkelijk verspreidingsbeeld geeft.

Per vak van 25 x 25 cm met een diepte van 15 cm werden de grondmonsters in emmers verzameld. Vanwege de hoge grondvochtigheid moest in vergelijking met verleden jaar een tussenstap gemaakt worden. Om het

Fig. 1: Het zeven van de monsters. Foto: RMO Leiden.

zeefwerk te vergemakkelijken werden de monsters op kleine plastic lappen gedroogd. Bij een regenbui volgde dan een stormloop van de opgravers naar de monsters om ze snel naar een droge tuinderstunnel over te brengen. Het zeefwerk kon tijdens de regen in genoemde tunnel door blijven gaan.

De grote lappen plastic hadden een tegengestelde funktie als de eerder genoemde kleine plastics. Deze werden over de afgeschaafde sleuven gelegd om juist uitdroging daarvan te voorkomen. Hierdoor werd het handmatig uitspitten van de monsters belangrijk gemakkelijker gemaakt, maar moest als extra de bovengemelde tussenstap gemaakt worden.

Na het zeven van de monsters volgde de verdere verwerking, die in 1993 gelijk was. Uit de talrijke mini-grindkorrels moesten de prehistorische relikten gehaald worden. Meestal waren ze duidelijk herkenbaar, vanwege een bruin gepatineerd oppervlak, terwijl het grind overwegend vuilwit-lichtgrijs gekleurd was. De tussen het grind gelegen vuurstenen rolsteentjes waren voor een deel echter ook bruin gepatineerd. De verbrande en gedehydrateerde artefakten (enkele stuks in de omgeving van een haardje) zijn daarentegen weer vuilwit-lichtgrijs gekleurd. Er kan zodoende niet alleen op kleur gesorteerd worden.

Personele bezetting

De opgravingscampagne 1994 stond weer onder leiding van drs. Leo Verhart, conservator van de afdeling Nederlandse prehistorie van het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) te Leiden. Hij is sinds 1984 in de Roerstreek archeologisch aktief in het kader van het Maasdalprojekt. Evenals de opgravingen nabij St. Odilinberg (najaar 1992) en Posterholt (juni 1993) besloot hij tot een opgravingsweek van dinsdag tot en met zaterdag. Zo kregen de vrijwilligers van de Heemkundevereniging Roerstreek de gelegenheid op de zaterdagen mee te helpen. Op de zaterdagen was de personele bezetting op zijn hoogst. De rest van de week bestond het graafpersoneel uit Leidse studenten, soms nog met een Roerstreekaanvulling. De aktiviteiten (schaven, monsters spitten, zeven, sorteren e.d.) werden regelmatig gewisseld. Buiten de boven vermelde opgravingsaktiviteiten ging studente Ellen Smits regelmatig met assistentie de omgeving opmeten. Het doel was een gedetailleerde hoogtelijnenkaart te kunnen maken van het oostelijke deel van het Vlootbeekdal. De eerste resultaten zijn zeer bemoedigend. Nauwelijks zichtbare hoogteverschillen in het veld blijken op een kaart zichtbaar te worden als oude meandergeulen met daartussen hogere zand- en grindbanken.

De HVR-archeologen lieten gedurende de opgraving de vaste HVR-avond op de maandag schieten, om dit tijdelijk door de dinsdag te vervangen. De studenten kregen zo de gelegenheid kennis de maken met andere heemkundige zaken. Als extra aktiviteit op de dinsdagavond was een lezingenprogramma georganiseerd met een grote archeologische variatie (geologie, Mesolithicum, Romeinse en Middeleeuwse archeologie en het restaureren van metalen). De lezing van Leo Verhart over het Mesolithicum en de eerste boeren op woensdag 1 juni was een extraatje, waarvoor een groter publiek werd uitgenodigd. Er konden die avond ondanks de zomerse temperatuur en een voetbalwedstrijd meer dan 40 toehoorders begroet worden.

De vondsten

Het uitzoeken van de vele monsters leverde uiteindelijk circa 1700 artefakten op, waarbij het merendeel tot de minisplinters gerekend moet worden. Daarnaast is een aantal werktuigen gevonden, waarbij het verhoudingsgewijs hoge aantal spitsen of fragmenten ervan (in totaal circa 20 stuks) aanleiding geven het geheel als een jachtkampje te interpreteren. De verspreiding van de spitsen was voornamelijk binnen de concentratie te situeren. Ter plaatse zullen de versleten pijlspitsen vervangen zijn met achterlating van de oude spitsen en het afvalmateriaal dat vrij kwam bij het maken van nieuwe spitsen.

Daarnaast werden enkele stekers en kernstenen aangetroffen. Het aantal gevonden krabbers is zeer gering, slechts twee stuks, die ook nog eens in de bouwvoor werden gevonden. De vondsten bestonden op een enkele uitzondering na uit vuurstenen. Er zijn enkele artefakten van Wommersomkwartsiet gevonden. Ze liggen in de concentratie, zodat een vroeg-mesolithische datering waarschijnlijk is. Het gebruik van deze grondstof is in het vroeg-Mesolithicum in onze gebieden een zeldzaamheid. In Posterholt is nu onomstotelijk aangetoond dat dit materiaal tijdens het vroeg-Mesolithicum in de Roerstreek werd gebruikt.

Twee jongere vondsten werden buiten de concentratie gevonden. De eerste is een spitsje van midden-mesolithische ouderdom; de tweede is een bladspits, die bij het afschaven van de teellaag gevonden werd. Deze kan verloren gegaan zijn tijdens een jachtpartij, die respectievelijk circa 3000 en 5000 jaar later plaats kan hebben gevonden. De jongste spits, waarvan de top is afgebroken, moet bij de Michelsbergkultuur ondergebracht worden.

In totaliteit werd 433 m^2 onderzocht, waarvan 233 m^2 geschaafd, waarvan weer 119 m^2 gezeefd is. De resteren-

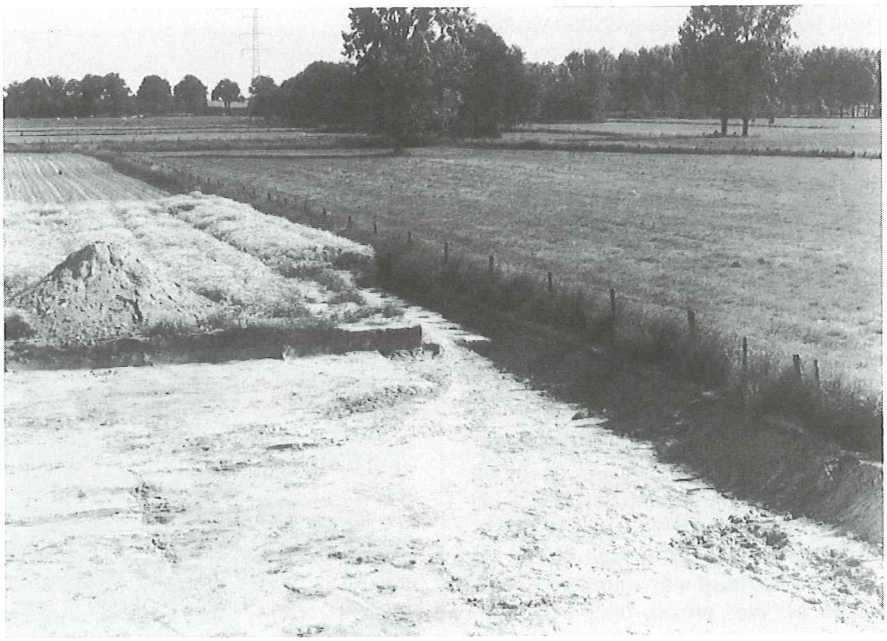

Fig. 2: In de slotfase van de opgravingscampagne werd een groter vlak machinaal afgegraven. Foto: RMO Leiden.

de vierkante meters werden alleen machinaal onderzocht in de slotfase van de opgravingscampagne. De omgeving van de concentratie is in verschillende richtingen uitgebreid onderzocht. Een uitvoeriger vondstbeschrijving zal naar verwachting in de archeologische kroniek verschijnen.

Open dag

De opgraving van een jachtkampje laat voor de bezoekers weinig spectaculairs zien. Om de bezoekers terwille te zijn werd besloten tot het organiseren van een open dag. Deze werd zaterdag 4 juni gehouden, waarbij de bezoekers tussen 10 en 14 uur welkom waren. Uitnodigingen waren in de twee voorafgaande weken kenbaar gemaakt via het plaatselijk weekblad, regionale kranten en weekbladen en in een vroeger stadium door middel van een inlegvel in Archeologie in Limburg en HVR-kwartaalblad De Klepper. Via enkele korte vraaggesprekken met opgravingsleider Leo Verhart (woensdag 2 juni) en HVR-voorzitter Tof Thissen (woensdag 25 mei) had Omroep Limburg aandacht aan de opgraving besteed. De regionale pers plaatste artikelen op vrijdag 3 juni en maandag 6 juni. De landelijke pers plaatste een kort ANP-bericht (Algemeen Dagblad, 3 juni 1994). Tijdens de open dag maakte de RTV Roerdalen opnamen van de opgraving.

Al met al ruime aandacht voor de opgraving hetgeen resulteerde in opkomst van naar schatting circa 300 bezoekers tijdens de open dag. De opgravers hadden het een en ander voorbereid. De belangwekkendste vondsten waren in enkele tafelvitrines uitgestald, samen met enkele informatieborden en een luchtfoto van de opgravingsomgeving. Door de archeologen uit Leiden en de Roerstreek werden rondleidingen gegeven. Voor een speciaal uitgenodigde groep van de Steentijddag werd bovendien nog een rondleiding in het Roerstreekmuseum te St. Odiliënberg verzorgd.

Een geslaagde vondstrijke opgraving met een goed samenwerkingsverband tussen Leiden en de Roerstreek. We kijken uit naar de volgende gelegenheid tot samenwerking.

Fig. 3: Vanuit de concentratie werd een sleuf geschaafd. Op vaste afstanden werden monsters genomen, die uitgezeefd werden. Foto: RMO Leiden.

Een wisseling van de wacht

J.M. Prakken,
voorzitter A.V.L.

Aan het begin van dit jaar werd duidelijk dat de uitslag van de provinciale verkiezingen het vertrek betekende van de heer G. Kockelkorn als gedeputeerde van cultuur. Zo werkt dat nu eenmaal in een democratie. Zeer velen in Limburg hebben te kennen gegeven dat zij het vertrek van Kockelkorn betreurden. Waardering voor hem als persoon en voor zijn werk bleek in het bijzonder tijdens zijn officiële afscheid in het provinciehuis te Maastricht op donderdag 27 april j.l.

Ook voor de begeleidingscommissie van de provinciaal archeoloog brengt het vertrek van de député een verandering met zich mee. Jarenlang heeft de heer Kockelkorn de vergaderingen voorgezeten. Bij het nalezen van verslagen bleek mij dat hij reeds voorzitter was tijdens een bijeenkomst op 10 mei 1988.

Daarbij kwamen talrijke onderwerpen ter sprake. Als ik me beperk tot de vergaderingen van de laatste jaren zou ik kunnen noemen: het archeologisch noodfonds, de archeologische monumentenkaart, het depot en de assistent van de provinciaal archeoloog. Natuurlijk kwamen ook de A73 en het Grensmaasproject ter sprake.
Soms kregen de bijeenkomsten een bijzonder cachet door vergaderingen "in situ". Ik denk hierbij aan Susteren, Roermond en Gennep. Jammer dat aan zijn werk als député een eind moest komen.

Namens de A.V.L. wil ik hem hartelijk danken voor de belangstelling die hij had voor ons werk en voor de tips die wij soms van hem kregen. Wij wensen hem alle goeds voor de toekomst.

Binnenkort zal zijn opvolger de heer M.J.A. Eurlings zijn taak als voorzitter overnemen. Wij hopen op een prettige en vruchtbare voortzetting van de samenwerking in het belang van de archeologie in Limburg.

Limburgensia

Middeleeuwse kerkfundamenten in Brunssum

Tegenover de in moderne stijl gebouwde Gregoriuskerk in de oude kern van de gemeente Brunssum, deed de strakke gevel van het Unitas-gebouw niet vermoeden wat zich daarachter en

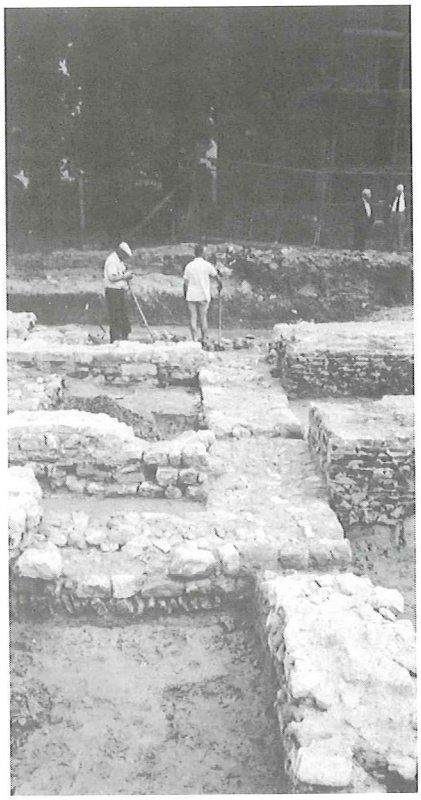

daaronder bevond. De gevel van het verenigingsgebouw camoufleerde de ruimte van een kerk die was aangepast aan een ander doel maar inmiddels buiten gebruik.

Nieuwe plannen deden de slopers aantreden en daarmee was de mogelijkheid gerezen om de geschiedenis van de ontwikkeling van de kerkgebouw te onderzoeken. Volgens archiefgegevens werd de eerste stenen kerk gebouwd eind 12e eeuw en de opgraving toont een rechthoekige kerk met een rechthoekig koor maar nog geen stenen toren. Het koor werd later vergroot tot een halve cirkel. De toren, die in 1450 werd aangebouwd, moest rond 1600 het veld ruimen toen de kerk werd uitgebreid. Verdere verbeteringen, soms samenhangende met slechte fundering, brachten uitbreiding van de kerk aan de noordzijde met zich mee en vergroting van het koor. Een nieuwe toren werd vóór de kerk opgericht in 1698 en een fors bakstenen fundament steekt duidelijk af tegen de natuurstenen resten. Een rechthoekig gebouwtje ten noorden van het koor zou als doopkapel kunnen worden gezien.

Fig. 1: Brunssum. Kalkstenen fundamenten oude kerk.

Fig. 2: Brunssum. Fundament toren uit baksteen.

Kerkrade

De gemeente Kerkrade heeft geld beschikbaar gesteld voor verder onderzoek aan de fundamenten van het Romeinse gebouw op het terrein Beitel-De Locht.

De Kantharos van Stevensweert

Een korte terugblik op de melding in uitgave 63 betreffende het rechtsgeding tussen de vinder en de latere eigenaar, riep bij een aantal lezers vragen op. Vandaar een toelichting waarvoor ik een bezoek bracht aan de heer Harry Rutten te Stevensweert. In 1942 vond de Stevensweertenaar Jaak Bongers bij baggerwerkzaamheden in de gemeente twee delen van een voorwerp dat, na reiniging thuis, een donker gekleurde kelk bleek te zijn. De vinder was er niet van op de hoogte dat het een zilveren beker was, een hoge ouderdom had en dus zeer waardevol.

Bongers deed de kelk voor een paar pakjes sigaretten over aan een zwager uit Roermond met belangstelling voor antiquiteiten, waarna het voorwerp rond 1950 via enkele tussenpersonen in het bezit kwam van de edelsmid Leo Brom te Utrecht, à raison van ƒ125,-. Een deskundige schoonmaakbeurt en een gedetailleerde studie onthulde dat het voorwerp een bijzondere vondst was: een Grieks - Romeinse zilveren beker (Kantharos) uit de 1e eeuw na Christus van een uitzonderlijke waarde, zowel archeologisch als artistiek en ambachtelijk.

Het kleinood is 10,5 cm hoog met een bovendiameter van 12,5 cm en met gegoten reliëfwerk. Uit krantenartikelen over deze waardevolle "kelk" voelt de familie in Roermond zich bekocht en spant een proces aan om het voorwerp terug te krijgen. In eerste instantie beslist de rechter positief. De heer Brom tekent hoger beroep aan en zet de procedure voort tot bij de Hoge Raad die in 1959 beslist dat Brom zich rechtmatig eigenaar mag noemen. Een geruchtmakend proces met veel aandacht in de pers.

Rijksmuseum Kam te Nijmegen neemt de bruikleen-beker in de collectie op. Na het overlijden van Brom komt deze in bezit van mevrouw Osterkamp in Amsterdam, die bij haar overlijden in 1985 de beker naliet aan de Staat der Nederlanden onder de voorwaarde dat het Rijk twee replica's diende te laten

Fig. 1: De Kantharos van Stevensweert.

vervaardigen voor familieleden. Het bestuur van het Streekmuseum Stevensweert had in 1983 reeds pogingen ondernomen in het bezit te komen van een replica, maar kon de kosten van ca. ƒ10.000,- niet opbrengen. De opdracht voor twee replica's bracht het bestuur opnieuw in actie en men slaagde erin een derde kopie te kun-

Fig. 2: Reconstructie van de Kantharos, met de ontbrekende oren.

nen bestellen tegen aanzienlijk minder kosten. Eind 1986 staat de "Kantharos van Stevensweert" in replica-vorm in het Streekmuseum Stevensweert-Ohé en Laak, naast veel interessante voorwerpen die samenhangen met de geschiedenis van het "Eiland in de Maas".

F. Engelen

Publikaties

Westerheem

1995 - 2

D.A. Gerrets behandelt "Monumentenzorg en metaaldetectie na Malta", vooruitlopend op het tijdstip dat de afspraken uit de Conventie van Malta in ons land zijn vertaald in effectief beleid. Hij is het niet eens met de opvatting "moet niet en mag niet", die wordt uitgedragen door de directeur van de ROB, die verder van mening zou zijn "dat detectorzoekers onbetrouwbaar zijn, tenzij het tegendeel bewezen is".

De schrijver haakt in op positieve ervaringen in Denemarken en vooral op de resultaten bij de terp te Wijnaldum in Friesland, waar metaaldetectie in de onderzoeksmethode werd geïntegreerd. Uit deze praktijk noemt hij de ervaring dat bij het verdiepen met de graafmachine met 5 cm per keer, de kans om met behulp van de detector vrijwel alle metaal te bergen het grootste is. Zelden kwamen er vondsten van een grotere diepte dan 20 - 25 cm. Van de bekende grote fibula van Wijnaldum zijn nadien met behulp van de detector nog een tiental fragmenten gevonden.

In het kader van het onderzoek werd een beroep gedaan fibulae uit particuliere collecties hierbij te betrekken. Er kwam veel respons. Verwacht wordt dat Friesland na de inventarisatie ruim 1500 vroeg-middeleeuwse fibulae rijker zal zijn. Een fraai resultaat, dat naar mijn gevoel als koren op de molen van de tegenstanders van detectie zal worden gebruikt.

Het pleidooi van de schrijver voor een sterk gedecentraliseerde structuur van de archeologische dienst, naar Deens voorbeeld, betekent zeker niet het einde van de discussie over metaaldetectie.

D. Fontijn beschrijft een late IJzertijdvindplaats uit Maasland (ZH), maar knoopt dit onderzoek vast aan dateringen die, alleen berustend op basis van aardewerk, vaak problematisch zijn. Het verpakken en transporteren van bijzondere vondsten omvat richtlijnen voor het bergen van opgravingsvondsten in het veld, die op duidelijke wijze worden geïllustreerd. ROB-er G. van Haaff is de auteur.

Het driemanschap Van Dierendonck, Heij en Schotman brengt verslag uit over opgraving en waarnemingen bij de aanleg van de Oranjerie-passage te Apeldoorn. De grondsporen, 57 stuks, deden zich voornamelijk voor als kuilen, deels afvalkuilen. Het vondstmateriaal bestond grotendeels uit aardewerkfragmenten, te dateren tussen de 1e en de 14e eeuw.

1995 - 3

Hoofdredacteur A. Carmiggelt opgevolgd door Ria Olivier.
Joyce van Dijk geeft een overzicht van het "Zoöarcheologisch onderzoek van vroeg-middeleeuws botmateriaal uit de opgraving Hoogmadeseweg te Leiderdorp" (1983-1984), waaruit blijkt dat rund, schaap/geit, en varken tot de belangrijkste geconsumeerde dieren behoren, terwijl bij de vogels kip, gans en eendachtigen voorop staan. Zoutwatervissen, karper en baars, ook paling werden geregistreerd.
H. Lubberding beschrijft het onderzoek of "De Brink te Deventer een haven was", zonder definitief resultaat.
De "Archeologie in Hengelo, Overijssel" door H. Reijnders draait om Huys en Hof Hengelo.
H.E. Henkes maakt duidelijk dat "aan de lamp geblazen figuurtjes" tot de uitmonstering van de 17e eeuwse "Thermoscoop" behoren, waarmee een verandering in vloeistoftemperatuur kan worden aangetoond. Nu bij Blokker !
Verder kort archeologisch nieuws, reacties, literatuurbespreking.

Brabants Heem

1994 - 3, 4

N. Arts en H. Luyten doen verslag over het bodemarchief van een langgevelboerderij te Riel, gemeente Eindhoven, dat tijdens een opgraving in 1992 werd onderzocht. De oudste paalsporen dateren uit de late Middeleeuwen en tonen met de plaggenput, op de velg van een karrewiel gefundeerd, dat de bewoning in elk geval teruggaat tot omstreeks 1500. De oudste vondsten bestaan uit scherven laat-middeleeuwse grijsbakkende keramiek en een steengoedkan.

Het overgrote deel van de vondsten dateert uit de periode 1700 - 1775; met roodbakkend aardewerk in de meerderheid (ca. 70%) en schotels met groene en gele slibversiering.

G.J. van Bussel volgt keizerin, gravin en kloosterstichteres Maria van Leuven bij het klooster van Binderen in Helmond, 1237 - 1246.

G. Rooyakkers behandelt de wooncultuur in de Westbrabantse Kempen.

P. Kleij en W.J.H. Verwers verzorgden de Archeologische kroniek van Noord-Brabant 1993, met bijdragen van E. Drenth en R. Oostering.

1995 - 1
Even met de ogen knipperen, behalve de voorgenomen inhoudelijke vernieuwing en een regelmatige verschijning per kwartaal als goede voornemens, wordt de eerste uitgave van jaargang 47 in een nieuwe frisse vormgeving gepresenteerd. Met een uitgebreide redactie en een streven in iedere aflevering minstens één artikel op te nemen uit de drie hoofdcategorieën archeologie, geschiedenis en volkskunde. Geboden worden de volgende artikelen.

"Noord Brabant in de ban van Sequah, moderne kwakzalverpraktijken aan het eind van de negentiende eeuw", door C. v.d. Heyden. Hij belicht het optreden van de Engelsman Davenport die tussen 1891 en 1893 in Eindhoven, Tilburg en Breda de Sequah middeltjes demonstreerde en aanprees.

Ch. de Mooy houdt bespiegelingen bij een fraaigeslepen 18e eeuwse bokaal, waarvan de herkomst gezocht moet worden bij het kapittel van Oirschot. De bokaal bevindt zich momenteel in het Noord Brabants museum te 's Hertogenbosch.

Een 17e eeuwse kroniek van de dood uit Budel behandelt de uitgebreide beschrijving van de bewoners in de gemeente Budel-Gestel die overleden. De predikant Feylingius was hierin een uitzondering binnen de sobere geloofsbeleving bij de Gereformeerde Kerk waar de namen van de overledenen veelal niet werden opgetekend. J. Biesmans deed onderzoek.

N. Arts geeft een beschrijving van opgravingen aan de Beekstraat te Woensel, waar op grond van de oudste kadasterkaarten de meeste bebouwing kon worden verwacht. Volgens de schrijvers worden van gebouwen uit de late Middeleeuwen of de periode daarna geen overblijfselen gevonden. Het lijkt of ze helemaal óp de grond hebben gestaan. Vandaar de kop: een dorp zonder huizen? Wel gevonden zijn negen waterputten, waarvan zeven uit plaggen, meestal op velg en gedateerd vanaf het begin van de 16e eeuw. De verdere vondsten dateren uit de late Middeleeuwen of jonger: bijna 3000 scherven, rond 1000 kleipijpenfragmenten. Roodbakkend aardewerk omvat ruim 60%. G. Rooyakkers registreert zwarte folklore die zich in de huidige tijd soms demonstreert in een soort volksgericht of het besmeuren van deuren.

Acta Archaeologica Lovaniensia

Uitgave 32, 1993, verschenen mei 1995, 120 pagina's.
- Les singes et la représentation de leurs pieds en Egypte ancienne, J. Quaegebeur
- A new functional interpretation for the workmen's village at El-Amarna, J. Poblome
- Tell Beydar, sounding E preliminary report, K. Minsaer
- Sealing in Philadelphia and elsewhere, G. Voet, K. v. Lerberghe
- Catalogue des intailles orientales des musées polonais, B. Karin - Malecka
- La coupe en or à inscription punique du Metropolitan Museum of Art, E. Lipinski
- Funeral monuments and tombmarking in Biblical Israel, C.H.J. de Geus.

Twintig eeuwen Maastrichtenaren, de Maastrichtenaren en de vroegste bewoners

Waanders uitgevers hebben, in samenwerking met het Gemeente-archief in Maastricht, in de serie "Ach lieve tijd" als deel 6 onder bovenstaande titel een beeld geschetst van de enige stad in Nederland die vanaf de komst van de Romeinen tot in de huidige tijd continue bewoond is geweest. Onder een deskundige redactie schreef Wim Dijkman het verslag van de stad aan de Maas, rijk voorzien van veelal onbekende foto's en tekeningen, zwart-wit en kleur, in een vlot leesbare tekst. Groot formaat, 32 x 24 cm, 22 pagina's. Prijs ƒ7,95 en verkrijgbaar bij de boekhandel.

F. Engelen

Inhoud

De Vroege Middeleeuwen in het Maasdal
R.H.P. Proos 17

Dr. W.G.N. van der Sleen stimuleerde archeologisch onderzoek in het Savelsbos
F. Engelen 22

Limburg in ARCHEON
W. Dijkman 24

Romeinse vondsten op akkers te Broeksittard
S. Borsboom & R. van Doorn 26

Posterholt-164: opgravingscampagne 1994
J. Smeets 27

Een wisseling van de wacht
J. Prakken 29

Limburgensia 30

Publikaties 31